

PRAWO DO NIEOBCIĄŻANIA SIĘ W CYFROWEJ RZECZYWISTOŚCI

Między godnością jednostki a prawem do prywatności

Prof. UW r dr hab. Wojciech Jasiński
Centrum Digital Justice
Wydział Prawa Administracji i Ekonomii
Uniwersytet Wrocławski

Badania finansowane przez Narodowe Centrum Nauki w ramach projektu
Prawo do nieobciążania się w erze cyfrowej. Czy nowe wyzwania pozwolą odnaleźć wspólne fundamenty? (2023/51/B/HS5/00283)

Prawo do nieobciążania się w cyfrowej rzeczywistości

– podstawy prawne

Art. 14 ust. 3 MPPOiP

Każda osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa ma prawo, na zasadach pełnej równości, co najmniej do następujących gwarancji:

g) nieprzymuszania do zeznawania przeciwko sobie lub do przyznania się do winy.

Art. 6 EKPC

„Prawo do zachowania milczenia w trakcie przesłuchania policyjnego i przywilej przeciwko samooskarżeniu są **powszechnie uznanymi standardami międzynarodowymi, leżącymi u podstaw pojęcia rzetelnej procedury na mocy art. 6**. Ich zasadność tkwi, *inter alia*, w ochronie oskarżonego przeciwko niewłaściwym zastosowaniu przymusu przez władze, co przyczynia się do unikania występowania pomyłek sądowych i do zrealizowania celów art. 6”

Prawo do nieobciążania się w cyfrowej rzeczywistości (1)

Należy zauważyć, że uznanie przywileju przeciwko samooskarżeniu **nie chroni przeciwko składaniu obciążającego oświadczenia per se**, ale jak spostrzeżono powyżej, przeciwko uzyskiwaniu dowodów **w drodze przymusu lub nacisku**.

Trybunał musi najpierw rozważyć charakter i stopień przymusu zastosowanego w celu uzyskania dowodów.

Trybunał zidentyfikował w swoim orzecznictwie **co najmniej trzy rodzaje sytuacji, które wzbudzają obawy co do niewłaściwego zastosowania przymusu z naruszeniem art. 6**.

Pierwsza występuje, jeżeli podejrzany jest zobowiązany do zeznawania pod groźbą sankcji i w związku z tym decyduje się zeznawać lub ponosi konsekwencję za odmowę złożenia zeznań.

Druga dotyczy presji fizycznej lub psychologicznej, przyjmującej często formę traktowania naruszającego art. 3 Konwencji, stosowanej w celu uzyskania rzeczywistego dowodu lub oświadczenia.

Trzecia zaś dotyczy sytuacji, w której władze stosują podstęp, by wydobyć informacje, których nie byli w stanie uzyskać w trakcie przesłuchania.

Prawo do nieobciążania się w cyfrowej rzeczywistości (2)

Zeznanie uzyskane pod przymusem, które wydaje się nie mieć natury obciążającej, takie jak odciążające uwagi lub wyłącznie informacje stanowiące odpowiedzi na pytania o fakty, mogą zostać wykorzystane w postępowaniach karnych na poparcie linii oskarżenia, na przykład by zaprzeczyć lub oddalić inne zeznania oskarżonego lub dowód dostarczony przez niego w trakcie procesu, lub w inny sposób podważyć jego wiarygodność. **Przywilej przeciwko samooskarżeniu nie może w związku z tym zasadnie zostać ograniczony do bezpośrednio obciążających oświadczeń.**

Jednakże, prawo do wolności od samooskarżenia **nie jest absolutne. Stopień zastosowanego przymusu nie będzie możliwy do pogodzenia z art. 6, jeżeli niweczy sens przywileju przeciwko samooskarżeniu.** Jednakże nie każda forma przymusu bezpośredniego zniweczy sens przywileju przeciwko samooskarżeniu i poprzez to prowadzi do naruszenia art. 6. Co jest istotne w tym kontekście, to wykorzystanie dowodów uzyskanych pod przymusem w trakcie procesu karnego.

Prawo do nieobciążania się w cyfrowej rzeczywistości (3)

WNIOSKI

1. Prawo do nieobciążania się oznacza brak obowiązku dostarczenia organom procesowym obciążającego dowodu wbrew woli oskarżonego
2. Dowód obciążający nie oznacza tylko dowodu wprost obciążającego (kluczowe znaczenie ma kontekst)
3. Prawo do nieobciążania się nie rozciąga się na każdą sytuację, w której dochodzi do dostarczenia dowodu obciążającego
4. Kluczowe znaczenie ma czynnik wolicjonalny (powiązanie z godnością człowieka)
5. Akcent na aspekt wolicjonalny wiąże się z podziałem na dowody osobowe i rzeczowe, a także z odmiennym podejściem do aktywności/pasywności oskarżonego przy dostarczaniu dowodu (ważne kryterium demarkacyjne przyjmowane w krajowych porządkach prawnych – Niemcy, Polska, Hiszpania, Włochy)

Prawo do nieobciążania się w cyfrowej rzeczywistości (4)

WNIOSKI

6. **WYJĄTEK:** materiał, który może zostać uzyskany od oskarżonego przy użyciu środków przymusu, lecz który **istnieje niezależnie od woli podejrzanego**, taki jak między innymi dokumenty pozyskane na podstawie nakazu, próbki wydychanego powietrza, krwi i moczu oraz tkanki ciała pobrane do celów analizy DNA.

Prawo do nieobciążania się w cyfrowej rzeczywistości (5)

**DYREKTYWA PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY (UE) 2016/343 z 9 marca 2016 r.
w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa
do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym**

(29) Wykonywanie prawa do nieobciążania samego siebie nie powinno stanowić przeszkody dla gromadzenia przez właściwe organy materiału dowodowego, który można zgodnie z prawem uzyskać od podejrzanego lub oskarżonego przy zastosowaniu przewidzianych prawem środków przymusu i który istnieje niezależnie od woli podejrzanego lub oskarżonego, takiego jak materiał dowodowy otrzymany w następstwie nakazu, materiał dowodowy, w odniesieniu do którego istnieje prawny obowiązek zachowania i przedstawienia na żądanie, próbki wydychanego powietrza, krwi, moczu i tkanki ciała pobrane w celu przeprowadzenia badań DNA.

Prawo do nieobciążania się w cyfrowej rzeczywistości (6)

WNIOSKI

7. **Jalloh p. Niemcom** – przymusowe podanie środków wymiotnych, które zakwalifikowano ze względu na sposób dokonania tej czynności (przymus bezpośredni zastosowany przez 4 funkcjonariuszy policji i podanie emetyków przez rurkę przez nos) jako naruszające standard niehumanitarnego i poniżającego traktowania.
8. **Na tle sprawy Jalloh nie jest jasne, dlaczego doszło do naruszenia prawa do nieobciążania się w sytuacji, w której z zasady nie ma ono w ogóle zastosowania (par. 107 wyroku)**
 - naruszenie fundamentalnego prawa konwencyjnego (art. 3)?
 - uzyskanie dowodu mającego decydujące znaczenie dla skazania?
 - brak interesu publicznego w tak inwazyjnym działaniu policji?
 - eksces w zastosowaniu środka przymusu?

Prawo do nieobciążania się w cyfrowej rzeczywistości (7)

DYREKTYWA PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY (UE) 2016/343 z 9 marca 2016 r.
w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa
do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym

- (24) Prawo do nieskładania wyjaśnień stanowi ważny aspekt domniemania niewinności i powinno służyć jako środek ochrony przed samooskarżeniem.
- (25) Prawo do nieobciążania samego siebie stanowi również ważny aspekt domniemania niewinności. Nie należy zmuszać podejrzanych i oskarżonych, w przypadku wezwania do złożenia wyjaśnień lub udzielenia odpowiedzi na pytania, **do przedstawienia dowodów lub dokumentów bądź dostarczenia informacji, które mogą prowadzić do samooskarżenia.**
- (26) Prawo do nieskładania wyjaśnień i prawo do nieobciążania samego siebie powinny mieć zastosowanie do pytań dotyczących czynu zabronionego, o którego popełnienie dana osoba jest podejrzana lub oskarżona, a nie na przykład do pytań służących identyfikacji podejrzanego lub oskarżonego.

Prawo do nieobciążania się w cyfrowej rzeczywistości (8)

WNIOSKI

9. **De Legé p. Holandii** – zobowiązanie do dostarczenia dokumentów (dotyczących rachunków bankowych) w postępowaniu podatkowym
 - Nakaz dotyczył istniejących dokumentów (nie dotyczył wytworzenia dokumentu)
 - Organy podatkowe wiedziały, że te dokumenty istnieją
 - Sprawa dotyczyła postępowania podatkowego („karnego” w rozumieniu EKPC, ale nie kwalifikowanego jako karne w prawie krajowym)
10. Niejasne jest w jakim zakresie można zobowiązać do przedstawienia istniejących dokumentów

Prawo do nieobciążania się w cyfrowej rzeczywistości (9)

WNIOSKI

11. Dostęp do zabezpieczonych (hasłem, pinem, wzorem, biometrią) nośników danych

Czy obowiązek podania hasła (sankcjonowany karą pozbawienia wolności w przypadku odmowy) do nośnika danych narusza prawo do nieobciążania się?

Minteh p. Francji – skarga nr 23624/20 – decyzja z 19 maja 2026 r.

Trybunał uznał, że ponieważ dane na telefonie istnieją niezależnie od woli oskarżonego (uznał, że hasło jest tylko środkiem dostępu do nich i aktywność w jego dostarczeniu nie ma znaczenia) to obowiązek podania hasła do jego odblokowania nie narusza prawa do nieobciążania się.

Prawo do nieobciążania się w cyfrowej rzeczywistości (10)

- Relatywnie niesporne są kwestie związane z niedopuszczalnym przymusem dostarczenia określonych depozycji
- Problematiczna jest kwestia granic dopuszczalności podstępów
- Najwięcej kontrowersji budzi kwestia pozyskiwania dowodów rzeczowych (w realiach wirtualnych zwłaszcza dostępu do zabezpieczonych nośników danych)

Dowody istniejące **niezależnie od woli oskarżonego**

- ☐ Podział na dowody osobowe (depozycje) i rzeczowe
- ☐ Stopień stosowanego przymusu procesowego
- ☐ Aktywna versus pasywna postawa oskarżonego
- ☐ Interes publiczny w ściganiu (określonych rodzajów) przestępstw
- ☐ Jak jest uzasadnienie dla istnienia prawa do nieobciążania się? Wartości wewnętrzne czy zewnętrzne w stosunku do procesu karnego?

